БҮТҮН ӨЛКӘЛӘРИН ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БИРЛӘШИН!

Әдәбијјат вә инчәсәнәт

АЗӘРБАЈЧАН ЈАЗЫЧЫЛАРЫ ИТТИФАГЫ ВӘ АЗӘРБАЈЧАН ССР МӘДӘНИЈЈӘТ НАЗИРЛИЈИНИН ОРГАНЫ

ОРГАН СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ АЗЕРБАЙДЖАНА И МИНИСТЕРСТВА КУЛЬТУРЫ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР

№ 17 (1426) 29 АПРЕЛ 1967-чи ИЛ.

БӘДИИ ТӘРЧҮМӘ

ХАЛГЛАРЫН бир-бирини даһа јахындан танымаг, өјрәнмәк арзусу бәдии тәрчүмә ишини күнүн вачиб мәсәләси кими гаршыја гојмушдур. Әдәбијјатымыз үчүн чох чидди олан бәдии тәрчүмә тәкчә мәтбуатымызын дејил, һәмчинин әдәби мәчлисләримизин дә гызғын мүзакирә етдији проблемдир. Республика Јазычылар Иттифагынын апрел ајынын 19-да башланан вә ики күн давам едән пленуму да бу мөвзуја һәср олунмушду. Јазычылар Иттифагынын биринчи катиби **Мирзә Ибраһимов** пленуму кириш сөзү илә ачараг көстәрди ки, бәдии тәрчүмә бәшәријјәт тарихиндә халглары бир-биринә бағлајан мә'нәви көрпү олуб. Халглар бу јолла мәдәнијјәт хәзинәләрини зәнкинләшдирмишләр. Јарадычылығын бу саһәси азәри әдәбијјатынын да гәдим тарихә малик бир голудур. Классикләримизин, тәрчүмәнин әһәмијјәти барәдә мүлаһизәләри вә өзләринин етдикләри тәрчүмәләр бу чүр диггәтлә өјрәнилмәјә, тәдгигә лајигдир.

Хүсусилә Совет һакимијјәти илләриндә Азәрбајчанда бәдии тәрчүмәнин нечә сүр'әтлә инкишаф етдијинин шаһидијик. Республикамызда Дилләр Институтунун јарадылмасы тәрчүмәчи кадрлар һазырланмасы ишини хејли јахшылашдырмышдыр. Инди дүнјанын бир сыра халгларынын дилиндән бирбаша тәрчүмә едән кәнчләримиз јетишир. Бәдии тәрчүмәмизин мүасир сәвијјәси имкан верир ки, харичи әдәбијјат нүмунәләрини ана дилинә чевирмәклә јанашы, азәри јазычыларынын да ән јахшы әсәрләрини харичи өлкә охучуларына јетирәк. Фәрәһли һалдыр ки, республика Назирләр Совети бизә хүсуси фонд ајырмышдыр. Азәрбајчан поезијасы вә нәсри үзрә ики антолокија һазырланыр. Антолокијалар инкилис вә франсыз дилләриндә нәшр едиләчәкдир. Әсәрләрин тәрчүмәсинә милли кадрларла бәрабәр, исте'дадлы инкилис, франсыз јазычы вә шаирләри дә чәлб олуначаглар.

Мирзә Ибраһимов бәдии тәрчүмәнин кејфијјәтинә хүсуси диггәт јетирмәјин зәрури олдуғуну ајрыча гејд етди. О деди ки, орижиналдан, өзү дә јүксәк сәвијјәдә тәрчүмә бизим үчүн јенә идеал олараг галыр. Бә'зән һисс олунан бир мејлә — дили билмәји аз гала һәлледичи сајмаг һәвәсинә еһтијатлы јанашмаг лазымдыр. Тәчрүбә көстәрир ки, орижиналын дилини јахшы билмәк тәрчүмәнин мүвәффәгијјәтини һәлә һеч дә там тә'мин етмир. Мүтәрчим — сәнәткар олмалыдыр. Сәтри тәрчүмәдән истифадә етмәли олсаг да, јенә үстүнлүк көзәл јазычы, шаир-тәрчүмәчиләрә верилир. Чүнки дикәр әдәбијјатын нүмунәси јени дилдә тәзәдән јараныр.

Бәдии тәрчүмә јарадычылығы даһа артыг илһам тәләб едир. Башга бирисинин фикир вә һиссләрини, өзүнүн фикир вә һиссләрин кими доғмалашдырараг, сонра кәнара чәкилиб доғма дилиндә ифадә етмәлисән. Белә етмәдикдә мәтнин әсарәти алтына дүшүр вә нәтичәдә симасызлашырсан. Беләликлә, тәрчүмәчи һәм орижинал мүәллифинә, һәм дә өзүнә садиг галмалыдыр.

М. Ибраһимов даһа сонра кадрлар һазырлығына, онлардан дүзкүн истифадә мәсәләсинә, кәнчләри исте'дадына, габилијјәтинә, зәһмәтинә көрә гијмәтләндирмәк мәсәләсинә чидди јанашмағын вачиблијини гејд етди.

Бәдии тәрчүмәнин әсас проблемләри барәдә мә'рузә едән **Чәлал Мәммәдов** көстәрди ки, тәрчүмәчинин фәалијјәти, онун вердији мәһсул кәркин јарадычылыг ахтарышлары илә, елми вә бәдии тәфәккүрүн бүтүн инчәликләри илә, дәрин зәканын вә чошгун һиссләрин «сеһирли» бирләшмәләри илә, ән мүрәккәб дил вә сөз әмәлијјатлары илә бағлыдыр. Бәдии тәрчүмәнин реалист методу ајры-ајры сөзләри, чүмләләри чевирмәји дејил, орижиналдакы реал аләми чанландырмағы тәләб едир. Азәрбајчан тәрчүмәчиләринин ән јахшы мәһсуллары да мәһз совет реалист тәрчүмә методу әсасында јарадылмышдыр.

Мә'рузәчи мисал олараг Ч. Чабарлынын Шекспирдән, С. Вурғунун Пушкиндән, М. Ибраһимовун Шекспир вә Чернышевскидән, М. Ариф вә Б. Мусајевин Л. Толстојдан, Р. Рзанын Мајаковскидән, М. Раһимин Лермонтовдан, С. Рүстәмин Ш. Руставелидән, Һ. Шәрифовун М. Горкидән, Н. Хәзринин А. Прокофјевдән, Ә. Чәмилин мүхтәлиф мүәллифләрдән, А. Аслановун вә Т. Бајрамын А. Твардовскидән, Ә. Зијатајын Грибоједовдан, Ч. Новрузун Ј. Исајев вә Р. Рождественскидән етдији тәрчүмәләрин вә башга әсәрләрин адыны чәкди. О, гејд етди ки, рус ушаг әдәбијјатынын ән көзәл нүмунәләринин ана дилимизә тәрчүмәси саһәсиндә наилијјәтләримиз диггәтәлајигдир. Маршакы вә Чуковскини тәрчүмә етмәк чох чәтиндир. Лаконизм, инчә вә мәзәли образлар системи, ушаг психолокијасына там ујғун олан данышыг — сөһбәт дили, бунларын һамысыны јенидән јаратмаг, бүтүн тәбии көзәллији вә ојнаглығы илә чанландырмаг тәрчүмәчи шаирдән бөјүк мәһарәт истәјир. Т. Елчин, Һ. Аббасзадә, И. Тапдыг бу чәтин јарадычылыг ишини чәсарәтлә көрмүшләр.

Ч. Мәммәдов гејд етди ки, бәдии тәрчүмә саһәсиндә наилијјәтләримизлә бәрабәр, чидди нөгсанларымыз да вар. Бир сыра бәдии тәрчүмәләрин кејфијјәти лазыми сәвијјәдә дејил. Бә'зи тәрчүмәләр кифајәт гәдәр һазырлығы олмајан адамлара тапшырылыр. К. Паустовскидән тәрчүмәләр, «Гоча вә дәниз»ин, «Фосфорлу Чевријјә»нин азәри дилиндәки чаплары гејри-бәдиидир, тәһрифләрлә долудур.

Гаршымызда дуран ән мүһүм проблемләрдән бири бәдии тәрчүмә нәзәријјәсини инкишаф етдирмәкдир. Бу саһәдә самбаллы әсәрләримиз һәлә јох дәрәчәсиндәдир. Бәдии тәрчүмәнин фәлсәфи мәсәләләри, милли мәдәнијјәтләрин гаршылыглы зәнкинләшмә просесиндә тәрчүмәнин ролу вә с. мәсәләләр һаггында бөјүк тәдгигат әсәрләри јазылмалыдыр.

Азәрбајчанда бәдии тәрчүмә тарихини өјрәнмәк вә јазмаг да гаршымызда дуран мүһүм вәзифәләрдән бирибдир. Бу тарих мараглы фактларла зәнкиндир. Республикамызда бәдии тәрчүмә тарихинин өјрәнилмәси Октјабр ингилабындан сонра әлдә етдијимиз мәдәни тәрәггинин там мәнзәрәсини экс етдирмәк үчүн хүсусилә зәруридир.

М. Рзагулузадә поезијанын тәрчүмә проблеминә аид мә'рузә етди. О, деди: ше'р тәрчүмәсиндә чох мүһүм олан үсул мәсәләси гаршыда гојулан мәгсәд вә халгын мәдәни инкишаф мәрһәләси илә бағлыдыр. Биздә бу мәрһәләнин илк дөврләриндә тәглид вә игтибас үсулларындан кениш истифадә олунурду. Мәсәлән, А. Сәһһәтин, М. Ә. Сабирин тәрчүмәләриндә кө рдүјүмүз кими. Бу исә тамамилә тәбии вә зәрури иди, мүсбәт ролуну ојнамышдыр.

Ше'р тәрчүмәсиндә икинчи мәрһәлә Азәрбајчанда Совет һакимијјәти гурулдугдан сонра башланыр ки, бу заман һәмин мәсәлә үмумдөвләт партија ишинин бир һиссәсинә чеврилир. 30-чу илләрин сонуна доғру даһа дәгиг поетик үсул илә, орижиналын идеја вә мәзмуну илә јанашы бәдии кејфијјәтләрини дә экс етдирән тәрчүмәләр јараныр ки, С. Вурғунун Пушкиндән, Р. Рзанын Мајаковскидән тәрчүмәләри буна мисал ола биләр. Лакин һәр ики мәрһәләдә ше'р тәрчүмәсинин үмуми нөгсаны бундан ибарәтдир ки, рус вә гисмән фарс дилләриндән башга, демәк олар ки, бүтүн дикәр дилләрдән тәрчүмә үчүнчү бир дилдән — рус дилиндән едилир. Бунун хүсусән ше'р тәрчүмәсиндә нә гәдәр јарытмаз үсул олдуғуна бир чох мисаллар көстәрмәк олар. Азәрбајчан әдәбијјатынын јајылмасында рус тәрчүмәчиләринин вә шаирләринин хидмәти чохдур. Лакин бу саһәдә гүсурлар да аз дејилдир. Ј. Долматовски кими көркәмли шаирләрин әсәрләримизи тәрчүмә етмәси алгышланмалыдыр. Анчаг онлар мүвафиг формалар тапмаға диггәт етмәдикдә мүвәффәгијјәтсизлијә уғрајырлар. Мәсәлән, бөјүк Фүзулинин мәшһур «Шәби-һичран» ше'ринин Ј. Долматовски тәрәфиндән рус дилинә тәрчүмәси орижинала мүгајисә олундугда бир сыра нөгсанлар мејдана чыхыр. Тәрчүмәдә Фүзулидән бир мәзмун, бир әламәт галмамышдыр. Белә тәрчүмәләрдә тәрчүмәчи шаир орижиналы кефи истәдији кими дәјишдирир. Инди тәсәввүр един: бу ше'р русчадан башга дилләрә тәрчүмә едилдикдә Фүзулидән орада нә галар? Тәәссүф ки, бу јолла едилән тәрчүмәләр биздә һәлә чохдур.

Әлбәттә, дүнја вә совет халглары поезијасынын дилимизә, еләчә дә азәри ше'ринин башга дилләрә тәрчүмәсиндә рус дили васитәчи бир дил кими чох бөјүк рол ојнамыш вә һәлә дә узун мүддәт бу вәзифәни көрәчәкдир. Анчаг индики инкишаф мәрһәләси ше'р тәрчүмәсиндә даһа јүксәк — үчүнчү мәрһәләјә кечмәјимизи тә'кидлә тәләб едир ки, бу да әсасән орижиналдан дәгиг поетик, јахуд елми-поетик тәрчүмә үсулудур. Ше'р тәрчүмәсини заманәмизин вә халгымызын мәдәни сәвијјәсинә ујғун олараг һәм кејфијјәт, һәм дә кәмијјәтчә артырмаға, дүнја поезијасы корифејләринин өлмәз әсәрләрини дилимизә лајигинчә чевирмәјә һәр чүр имканымыз вардыр. Бу ишдә хүсусән әсас Шәрг вә Гәрб дилләрини билән јарадычы кәнчликдән чүр'әтлә истифадә етмәли, еләчә дә әлагәдар елми-тәдгигат идарәләри, нәшријјат вә мәтбуат бу ишә јүксәк тәләбкарлыг, гајғы вә мәһәббәтлә јанашмалыдыр.

Нәср тәрчүмәмиз барәдә **Һүсејн Шәрифов** данышды. О, Азәрбајчан нәср тәрчүмәсинин инкишаф јолуну нәзәрә чатдырмаг үчүн Чек Лондонун «Тә'тил етди» (Ә. Һагвердијев), А. Фадејевин «Тармар» (Ә. Шәриф) вә башга әсәрләрин азәричәјә тәрчүмәсиндән мисаллар кәтирди.

Мә'рузәчи көстәрди ки, сон илләр әрзиндә республикамызда бачарыглы, кениш мә'луматлы тәрчүмәчиләр јетишмишдир. Онлар јени тәрчүмә әсәрләри илә әдәбијјатымызы, һәдсиз имканлара малик азәри дилини зәнкинләшдирир, ахтарышлар апарырлар. Бу чәһәтдән Достојевскинин, Горкинин, Гоголун, Толстојун, Чернышевскинин, Добролјубовун вә бир сыра мүасир рус јазычыларынын әсәрләринин тәрчүмәси диггәтәлајигдир.

Биз бир чох халгларын әдәбијјатыны азәричәјә рус дилиндән тәрчүмә едирик. Мәшһур өзбәк јазычысы Шәрәф Рәшидовун «Борандан күчлү» әсәрини азәри дилинә чевирәркән онун русчасындан истифадә етмишик. Лакин бә'зи ифадә вә чүмләләри өзбәкчәси илә тутушдуранда белә мә'лум олду ки, бир сыра ифадә вә ибарәләр рус дилиндә дүзкүн верилмәмишдир.

Бәдии тәрчүмәчинин әмәјиндән данышаркән әсәрләрин редактә олунмасы ишини дә јаддан чыхара билмәрик. Редакторлар бәдии тәрчүмәнин мүвәффәгијјәтли чыхмасы үчүн чох иш көрә биләрләр. Бә'зән елә һаллар олур ки, редактор вәзифәсинин өһдәсиндән кифајәт гәдәр кәлә билмир.

Сон заманлар бәдии тәрчүмә саһәсиндә мүәјјән тәдбирләр һәјата кечирилмишдир.

Республика Јазычылар Иттифагынын тәрчүмә проблеминә даир чағырдығы пленум, јарадычылығын бу мүһүм саһәси үчүн, шүбһәсиз, әһәмијјәтли олачагдыр.

Драм әсәрләринин тәрчүмәси барәдә мә'рузә едән **Меһди Мәммәдов** деди ки, бәдии тәрчүмәнин әдәбијјатымыздакы тәчрүбәси гәдим вә зәнкиндир. Онун нәзәријјәси дә о гәдәр касыб дејилдир. Әкәр бу саһәдә көрүлән ишләр вә сөјләнән фикирләр топланмыш, үмумиләшдирилмиш олсајды вә систем шәклинә дүшсәјди, јәгин ки, һәмин проблем әтрафындакы сөһбәтләр ики һиссәјә бөлүнәрди: биринчи — бәдии тәрчүмә ишинин үмуми әсаслары; икинчи — онун ајры-ајры жанрларла әлагәдар хүсусијјәтләри.

Бәдии тәрчүмә јарадычылыгдыр. С. Вурғун дүзкүн гејд етмишдир ки, «тәрчүмәчи кәрәк сөзләрин һәрфи тәрчүмәси илә мәшғул олмасын. О, тәрчүмәни јаратсын. Әсәрин руһуну, поетик мүндәричәсини, образлар аләмини бир дилдән башга бир дилә анчаг јарадычы вә сәнәткар олан тәрчүмәчи чевирә биләр. Ән јахшы метод — руһун тәрчүманы олмагдыр. Ән дүзкүн принсип — јашадараг вә јарадараг тәрчүмә етмәк принсипидир».

Драм әсәрләринин тәрчүмәсиндән бәһс едәркән мә'рузәчи көстәрди ки, сәһнәмиздә дүнја драматуркијасынын бир чох нүмунәләри чанландырыл-

М. Ибраһимов јолдаш пленумун ичл асыны ачыр.

Фасилә заманы